

До спеціалізованої вченої ради К 17.127.07 Класичного приватного університету 69002,
м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.

В І Д Г У К

офіційного опонента,

доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України

Копотуна Ігоря Миколайовича

на дисертацію Просова Олександра Олександровича

«КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ»

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;

кримінально-виконавче право

Відповідно до Основного Закону, усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Такі права є невід'ємними та невідчужуваними. Визнання та захист прав людини є основним обов'язком держави. Забезпечення потреб і інтересів людини має виступати основним домінантом соціального життя.

Більшість з вказаних в Конституції України прав людини є особистими немайновими правами фізичної особи, тобто такими, які спрямовані на недоторканність її внутрішнього світу і особистих інтересів та не мають економічного змісту.

Конституція України гарантує забезпечення та охорону прав і свобод кожної фізичної особи. Особа, засуджена до позбавлення волі, залишається громадянином України, тож їй належать всі права людини та громадянина, за виключенням обмежень, які пов'язані з фактом її засудження.

Забезпечення немайнових прав засуджених, як напрям дослідження в науці вітчизняного кримінально-виконавчого права, сформувався на початку дев'яностих років. Цього потребувала несприятлива обстановка у всіх сферах соціального життя, оскільки зміни, що сталися в державі та суспільстві, примусили по-новому поглянути на дану проблему.

У процесі реалізації своїх немайнових прав засуджені особи стикаються зі значними складнощами, причинами яких є як недосконалість вітчизняного законодавства, так і інші проблеми

охорону здоров'я автором запропоновано внести відповідні зміни до «Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі», а саме п. 13 першого розділу даного документу доповнити положеннями щодо відшкодування витрат, пов'язаних з наданням первинної медичної допомоги, у тому числі наданої обраним засудженою особою лікарем.

Автором обґрунтовано необхідність внести зміни до ст. 134 КВК України, з метою ресоціалізації та заохочення засуджених, а саме – закріпити у зазначеній нормі положення відповідно до якого засудженим, які тримаються у дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері), забороняються тривалі побачення, водночас начальник установи, як виняток, з метою виховного впливу може надати короткострокове побачення таким засудженим з членами їх сім'ї та родичами.

Автором обґрунтовано внесення зміни до XII розділу «Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» та до Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі», передбачивши можливість безпосереднього використання засудженим виробів медичного призначення, необхідних для негайної ліквідації або попередження симптомів астми, приступів задухи чи бронхіального спазму.

З метою забезпечення права засуджених на освіту автором запропоновано зміни до ст. 125 КВК України щодо отримання засудженими професійної (професійно-технічної); фахової передвищої та вищої освіти за дистанційною формою навчання.

Автором вдосконалено визначення понять: «гідність», «честь», «безпека», «довкілля», а саме:

1) гідність – внутрішнє самовизначення особою своїх духовних і моральних характеристик та самооцінка людиною свого положення у суспільстві;

2) честь – зовнішній прояв гідності (оцінка достоїнств людини суспільством);

3) безпека – певний стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, відсутність ризику настання негативних наслідків для соціальних та загальнолюдських благ, що охороняються кримінально-правовим законом;

4) довкілля – все те, що оточує особу на роботі, вдома та поза ними, та має створювати для неї безпечні, сприятливі умови проживання, праці, навчання, побуту тощо;

Практичне значення одержаних автором результатів полягає в тому, що наведені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані в науково-дослідній сфері як теоретичне підґрунтя для подальших

досліджень кримінально-виконавчих засад забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

В правотворчій діяльності при подальшому вдосконаленні законодавства України щодо забезпечення немайнових прав засуджених.

В правозастосовній практиці як рекомендації щодо вдосконалення практичної правозастосовної діяльності в частині забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

В навчальній сфері при викладанні навчальних дисциплін кримінально-правового циклу.

Апробація отриманих автором результатів дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження автора викладено в 30 наукових працях, з яких: 1 одноособова монографія, 2 розділи у навчальному посібнику, 18 статей в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, 2 статті у виданнях іноземних держав, 8 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять двадцять один підрозділ, висновків, списку використаних джерел і шести додатків. Загальний обсяг дисертації – 421 сторінка, з них основний текст – 363 сторінки, додатки – 14 сторінок.

У вступі автором обґрунтовано актуальність теми дисертації; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; окреслено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації, публікацій, структури та обсягу роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження механізму забезпечення немайнових прав засуджених до позбавлення волі осіб» який містить п'ять підрозділів автором проаналізовано наукові положення та зроблено теоретичні узагальнення щодо визначення поняття та структури правового статусу людини і громадянина.

Автором зауважено, що категорія «правовий статус» стала предметом самостійного наукового дослідження у вітчизняній науці на початку 70-х років минулого сторіччя. Після набуття Україною незалежності та визначення нової конституційної концепції взаємин держави і людини, тематика щодо правового статусу людини і громадянина отримала більш детальне опрацювання. Незважаючи на ґрунтовне дослідження даної проблематики, у юридичній літературі і дотепер не існує єдиного визначення поняття «правовий статус людини» («правовий статус особи»).

Автором виділено три основні позиції науковців щодо розуміння сутності правового статусу: 1) правовий статус розглядається як система прав, обов'язків та інших правових елементів людини, які спрямовано на її

захист та охорону у державі; 2) правовий статус представляє собою нормативно визначену систему прав та обов'язків особи (тобто закріплену у Конституції та інших нормативно-правових актах); 3) правовий статус узагальнюється з роллю та значенням людини в суспільстві та державі.

Автором відмічено, що в юридичній науці поняття «права людини» називають, також, фундаментальними правами та свободами, або ж – конституційними правами. Ця категорія визначається, також, поняттям «конституційно-правовий статус особи», або ж – «правовий статус людини і громадянина». Правовий статус людини і громадянина закріплено як в Основному Законі України, так і в інших вітчизняних законодавчих актах, зокрема в ЦК України, який також окреслює ряд прав, свобод, законних інтересів та обов'язків особи відповідно до Конституції України, зокрема і особисті немайнові права фізичної особи, які є предметом даного наукового дослідження. Отже основна частина особистих немайнових прав фізичної особи визначаються Конституцією України та ЦК України. В свою чергу, такі права є складовою правового статусу людини і громадянина.

Автором охарактеризовано поняття, сутність, ознаки та види особистих немайнових прав фізичної особи відповідно до Конституції України та ЦК України.

Зазначено, що у юридичній науці виникають певні проблеми щодо визначення поняття та правової природи особистих немайнових прав фізичної особи. Зокрема відстоюється позиція, що, оскільки перелік особистих немайнових прав передбачено у Конституції України, то вони мають конституційно-правову природу. З іншого боку Основний Закон України закріплює загальні засади правового регулювання суспільних відносин, які отримують більш детальний розвиток в галузевому законодавстві, зокрема – в цивільному.

Особисті немайнові права людини закріплені на конституційному рівні. Вони спрямовані не тільки на її фізичну недоторканість, але й на недоторканість внутрішнього світу та інтересів особи. Це вид суб'єктивних прав, що належать до категорії нематеріальних благ.

Автором констатовано, що до особистих (громадянських) прав і свобод людини і громадянина відносяться такі як: право на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканість особи; право на недоторканість житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої інформації; право людини на приватність; свобода пересування; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Політичними правами і свободами є: право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації; право на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації; право на звернення. Економічними правами і свободами слід вважати право: володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами

своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на підприємницьку діяльність; користуватися об'єктами публічної власності. До соціальних та культурних прав і свобод фізичної особи необхідно відносити право на: працю; страйк; відпочинок; соціальний захист; житло; достатній життєвий рівень; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; безпечне для життя і здоров'я довкілля; освіту; а також – право на свободу літературної, художньої, наукової, технічної творчості.

Автором зауважено, що на законодавчому рівні поняття «особисті немайнові права» не визначається. У ст. 269 ЦК України лише вказано на його певні ознаки, зокрема: особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом; вони не мають економічного змісту та є тісно пов'язаними з фізичною особою, оскільки фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути їх позбавлена; такими правами фізична особа володіє довічно.

Автором охарактеризовано сутність правового статусу засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Окреслено спектр загальних (зокрема і немайнових) та спеціальних прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Автором наголошено, що засуджені особи користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Такі обмеження носять тимчасовий характер. Вони діють лише у період відбування особою призначеного їй покарання. Подібні обмеження прав і свобод засуджених необхідні для захисту основ конституційного устрою, суспільних інтересів та інтересів держави. Сукупність прав і обов'язків засудженого виражає його правовий статус – юридично закріплене положення у державі й суспільстві.

Автором зроблено висновок, що особа, засуджена до позбавлення волі, набуває певного різновиду спеціального правового статусу, а саме – правового статусу засудженого, який складається з: прав, свобод та законних інтересів, визначених Конституцією України, а також спеціальних прав, свобод та законних інтересів, притаманних лише засудженим особам. Тобто права (зокрема і немайнові), свободи, законні інтереси та обов'язки засуджених можна поділити на загальні і спеціальні. До загальних прав і обов'язків засуджених слід відносити їх права та обов'язки як громадян держави, закріплені у конституційних нормах і нормах галузевого законодавства, а до спеціальних – права та обов'язки засуджених, встановлені кримінально-виконавчим законодавством. Спеціальні права, свободи, законні інтереси та обов'язки засудженої особи визначаються самим фактом її засудження та видом покарання, призначеним судом. Відповідно до чинного законодавства права і законні інтереси таких осіб можуть бути обмежені лише законом. Разом з тим, крім обмежень у користуванні правами засудженого як фізичної особи та

громадянина, сформульованих у законі, також існують обмеження, які не передбачені у законі, а впливають внаслідок його застосування. Ці обмеження обумовлені режимом відбування покарання в установах виконання покарань.

На основі проведеного дослідження стосовно визначення поняття, сутності, ознак та видів особистих немайнових прав фізичної особи та особливостей правового статусу засуджених автором зроблено висновок про те, що, задля ефективного дослідження проблеми забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, такі права необхідно досліджувати не тільки в рамках кримінально-виконавчого, але й в рамках конституційного та цивільного права. При цьому необхідно враховувати, що серед передбачених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина до немайнових, враховуючи визначені у Цивільного кодексу України ознаки особистих немайнових прав фізичної особи, можна віднести лише особисті (громадянські), соціальні та культурні права і свободи.

Автором проведено аналіз проблем, які виникають у процесі реалізації прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Автором наголошено на тому, що на практиці, у процесі реалізації тих чи інших прав або законних інтересів, зокрема і особистих немайнових, засуджені особи стикаються зі значними складнощами, причинами яких є як недосконалість вітчизняного законодавства, так і інші проблеми (недостатність фінансування, зловживання адміністрації установ виконання покарання тощо). Непоодинокі випадки порушення особистих прав засуджених, зокрема таких як право на свободу пересування, на отримання інформації, на побачення, на гуманне ставлення та на повагу людської гідності. Порушуються права щодо моменту початку та закінчення обмеження прав і свобод засуджених та ін.

Автором проаналізовано проблеми етапування засуджених до місця відбування покарання. Наголошено на порушенні прав вказаних осіб у зв'язку з відсутністю відповідних умов транспортування. Спеціальні вагони не відповідають санітарно-гігієнічним нормам. Не додержуються норми харчування. Етапування засуджених осіб, хворих на туберкульоз, здійснюється разом з іншими засудженими. У процесі етапування осіб, засуджених до позбавлення волі, порушуються такі їх немайнові права як: право на особисту безпеку; право на гуманне ставлення та повагу до їх гідності; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на належне матеріально-побутове забезпечення.

Автором проаналізовано проблеми, що виникають стосовно документів, які посвідчують особу засудженого. Зроблено висновок, що запровадження паспорту громадянина України з безконтактним електронним носієм хоча значно не вплинуло негативно на особисті немайнові права осіб, позбавлених волі, оскільки дані особи такі паспорти

отримують на рівних умовах з іншими громадянами, однак із запровадженням паспорта громадянина України з безконтактним електронним носієм залишилися не вирішеними окремі питання, які вже давно висвітлюються юристами (у тому числі і стосовно осіб позбавлених волі) зокрема, щодо наголосу у прізвищі.

Автором відмічено, що особисті немайнові права осіб, засуджених до позбавлення волі, можуть бути обмежені та порушені через домашнє насильство, оскільки через домашнє насильство може відбуватись обмеження та порушення як особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, так й особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, осіб, засуджених до позбавлення волі (тобто особистих, соціальних та культурних немайнових прав і свобод).

Проаналізовано випадки антисуспільної, протиправної поведінки засуджених, що завдає шкоди суспільству, суспільним відносинам або окремій особі і є правопорушенням. Автором зроблено висновок про те, що особи, засуджені до позбавлення волі, можуть вчинити зловживання своїми особистими немайновими правами у двох передбачених нормою права видах: 1) зловживання особистими немайновими правами, які пов'язані з використанням недозволених форм їх реалізації, але в межах загального дозволеного типу поведінки щодо цих прав; 2) навмисне завдання шкоди іншій особі у процесі реалізації своїх особистих немайнових прав.

Автором зроблено висновок, що особисті немайнові права засуджених до позбавлення волі, можуть бути розширені або звужені, при цьому як правомірно, так і неправомірно. Підзаконні акти потребують аналізу та перероблення з метою усунення таких повноважень службових осіб установ виконання покарань, які можуть використовуватись для здійснення протиправного впливу на засуджених та їх особисті немайнові права.

Автором зазначено, що захист прав людини є одним із найважливіших напрямів діяльності багатьох соціальних інституцій. Захист прав засуджених безпосередньо пов'язаний із нормотворчістю та впливає на формування і розвиток національної та міжнародної судової практики. Україна є одним з лідерів країн, проти яких подається найбільша кількість заяв до Європейського суду з прав людини, що стосується і проблем забезпечення прав засуджених (зокрема і немайнових). За даними Міністерства юстиції України, на виконання рішень Європейського суду по суті скарг, які надійшли від засуджених, із державного бюджету було сплачено: у 2015 р. – 639 981 892,09 грн.; у 2016 р. – 612 294 315,54 грн.; у 2017 р. – 61 365,79 тис. грн.; у 2018 р. – 32 646 827,39 грн., у 2019 р. – 28 761 218,8 грн., у 2019 р. – 28 761 218,8 грн.

В роботі автором зазначено, що у ст. 23 Закону України «Про

прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII вказано – прокурор може здійснювати представництво в суді інтересів громадянина якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через: 1) недосягнення повноліття; 2) недієздатність; 3) обмежену дієздатність, якщо законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси таких осіб не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Зроблено висновок, що така побудова норми закону значно обмежує можливість особи, засудженої до позбавлення волі, на отримання ефективної юридичної допомоги. Також наголошено на тому, що належній реалізації засудженими процесуальних прав у цивільному та адміністративному судочинстві може сприяти інститут представництва, до якого відноситься й здійснювана прокуратурою представницька діяльність у суді. Представництво прокуратурою у суді інтересів осіб, засуджених до позбавлення волі, можливе як теоретично, так і практично. Але для цього необхідно розширити коло підстав представництва прокурором в суді інтересів засуджених, передбачивши, зокрема, як підставу представництва прокуратурою у суді інтересів громадянина його неспроможність через фізичний чи матеріальний стан.

У другому розділі «Особисті немайнові права і свободи осіб, засуджених до позбавлення волі» який містить п'ять підрозділів автором досліджено сутність та зміст зазначеного права засуджених.

Автором розглянуто положення Міжнародного пакту «Про громадянські та політичні права» та Європейської конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод». Згідно з даними міжнародними документами держави мають застосовувати таке законодавство, відповідно до якого навмисне вбивство, вчинене фізичними особами чи державними службовцям, здійснені поза межами наданих їм законом прав та повноважень, кваліфікуються як кримінальний злочин, за який, відповідно, передбачено кримінальне покарання.

Право на життя має декілька аспектів, у тому числі право на збереження життя і право на розпорядження ним. Під правом на життя, в аспекті розпорядження ним, розуміється можливість: 1) піддавати своє життя ризику; 2) вирішувати питання про припинення свого життя.

Автором зроблено висновок про необхідність усунення суперечностей в законодавстві, для чого слід привести положення ч. 2 ст. 281 ЦК України у відповідність до ст. 27 Конституції України вказавши, що «фізична особа не може бути свавільно позбавлена життя».

Автором проаналізовано проблеми протиправного позбавлення життя осіб, засуджених до позбавлення волі та самогубства засуджених у місцях виконання покарання. Відзначено, що зареєстрованих випадків доведення засуджених до самогубства не багато. Це пов'язано з тим, що

будь-які правопорушення з боку засуджених свідчать про недоліки у роботі адміністрації колонії. Тож випадки доведення засуджених до самогубств приховуються. Такі випадки на практиці важко виявити та довести.

В ході дисертаційного дослідження зазначено, що найбільш розповсюдженими та офіційно встановленими причинами смерті осіб, засуджених до позбавлення волі, є висока захворюваність ув'язнених на тяжкі та невиліковні форми хвороб, такі як туберкульоз, СНІД, хронічні гепатити. Такий стан зумовлений, здебільшого, соціальною занедбаністю зазначених осіб, їх наркотичною та алкогольною залежністю, низьким рівнем життя тощо. У таких випадках право на життя осіб, засуджених до позбавлення волі, є тісно пов'язаним з їх особистим немайновим правом на медичну допомогу та іншими правами щодо охорони здоров'я.

В результаті зроблено висновок про те, що порушення права на життя засуджених до позбавлення волі може бути пов'язане з порушенням його права на: безпечне для життя і здоров'я довкілля, охорону здоров'я та медичну допомогу. Стан реалізації особами, засудженими до позбавлення волі, прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля, охорону здоров'я та медичну допомогу характеризує становище дотримання права цих осіб на життя.

Автором досліджено проблеми щодо забезпечення в установах виконання покарань права засуджених на гуманне ставлення та повагу до їх гідності.

Автором зазначено, що важливою, з точки зору принципу гуманізму, є така норма КВК України як ч. 2 ст. 7, в якій наголошується, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду. Отже законодавець бачить у засудженому, перш за все людину, наділену правами та обов'язками, а законодавство спрямоване на захист прав, свобод та законних інтересів всіх фізичних осіб, тобто і засуджених також. Особи, засуджені до позбавлення волі, як і будь-яка інша фізична особа заслуговують на гуманне ставлення до них та повагу до їх гідності.

Автором запропоновано поняття «гідність», як внутрішнє самовизначення особою своїх духовних і моральних характеристик та самооцінка людиною свого положення у суспільстві. В свою чергу честь – це зовнішній прояв (оцінка достоїнств людини суспільством). Але для об'єктивної самооцінки людини та розуміння нею своєї цінності і значущості, а, відповідно, й для самоусвідомлення того факту, що вона володіє правом на повагу до її честі та гідності, над важливим є відношення до людини як суспільства, так і окремих осіб. Особливо цей принцип проявляється по відношенню до осіб, засуджених до позбавлення волі, коли їх суспільне положення є і так досить «хитким». Поняття «гідність» та

«честь» є взаємопов'язаними. Цей зв'язок виражається у усвідомленні людиною власної значущості та в її оцінці суспільством. Особливо важливе місце, у процесі визначення людиною своєї гідності (зокрема і особою, засудженою до позбавлення волі), займає охорона державою права особи на гуманне ставлення до неї. Неможливо адекватно оцінювати своє положення у суспільстві або виробляти позитивні духовні та моральні якості у випадку регулярного психічного або фізичного приниження.

У процесі дослідження автором проаналізовано взаємозв'язок права засуджених на гуманне ставлення та повагу до їх гідності та права на належне матеріально-побутове забезпечення. Зроблено висновок, що останнє є складовою права на гуманне ставлення та повагу до гідності.

Автором окреслено проблеми та можливі шляхи їх вирішення щодо реалізації засудженими свого права на сім'ю, яке згідно зі ст. 4 СК України включає: право на створення сім'ї; право кожної особи на проживання в сім'ї; право кожної особи на повагу до свого сімейного життя.

Наголошено, що незважаючи на те, що особи, засуджені до позбавлення волі мають право на сім'ю, на шлюб, на підтримання родинних зв'язків тощо, повсякчасно, виникають проблеми з реалізацією таких прав у місцях позбавлення волі.

Кожна особа, незалежно від місця перебування, має право на створення сім'ї (зокрема, має право вступити у шлюб). Право на проживання у сім'ї належить особі від народження. Також, будь-яка людина має право на проживання з сім'єю, а відповідно і на спілкування з нею. Тож, як складову права фізичної особи на сім'ю, доцільно передбачити у ст. 4 СК України її право на підтримання зв'язків з сім'єю.

Автором зазначено, що норми Кримінально-виконавчого кодексу України свідчать про те, що засуджені особи не позбавляються сімейних прав, за винятком тих обмежень, які безпосередньо витікають з факту їх ізоляції. Однак, хоча, сімейні права засуджених, також як і права інших осіб, охороняються законом, позбавлення фізичної особи волі негативно впливає на реалізацію нею права щодо створення сім'ї та підтримання сімейних зв'язків. І насамперед, це проявляється у процесі реалізації засудженими свого права на створення сім'ї. Так, наприклад, шлюб між засудженими, які обидва відбувають покарання в установах виконання покарань, прямо не заборонені законодавством. Разом із тим порядок реєстрації таких шлюбів нормативно не врегульований, у зв'язку з чим такі шлюби не укладаються. Шлюби між засудженими особами, які відбувають покарання в установах виконання покарань, реєструються після відбуття покарання одним із них або двома. Таке обмеження права засуджених на створення сім'ї відбувається через неможливість вільного пересування ув'язнених за межами установ виконання покарань та у зв'язку з заборонаю перевезення однієї особи до іншої, оскільки вимагається

одночасна присутність в одному місці як нареченого, так і нареченої. Тобто, фактично, створити сім'ю через шлюб може лише засуджена особа з не засудженою особою. Однак така негативна практика порушує право засудженого на створення сім'ї та суперечить положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зазначене свідчить про необхідність удосконалення як кримінально-виконавчого законодавства так і сімейного, з метою безумовного дотримання прав засуджених, а також зміни практики діяльності персоналу органів установ виконання покарань. Запропоновано відповідні зміни до чинного законодавства.

Автором зроблено висновок про те, що право особи, засудженої до позбавлення волі, на сім'ю, яке включає в себе, зокрема, спілкування з родичами, є обмеженим, особливо що стосується випадків, коли обидва члени сім'ї, які мають бажання спілкуватися, є засудженими та відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. У зв'язку з зазначеним, задля забезпечення реалізації права засуджених на сім'ю, вбачається доцільним внесення відповідних змін до п. 5 ст. 110 КВК України, а саме: слова «Телефонні розмови між засудженими, які перебувають у місцях позбавлення волі, забороняються» замінити на «Телефонні розмови між засудженими, які перебувають у в місцях позбавлення волі, у тому числі родичами, допускаються тільки з дозволу адміністрації колонії. Телефонні розмови підлягають прослуховуванню та, при необхідності, перериванню». Дозвіл адміністрації на телефонну розмову між засудженими необхідно розглядати як захід щодо забезпечення захисту інтересів окремих осіб, суспільства і держави.

Автором проаналізовано проблеми та особливості реалізації засудженими вказаного немайнового права.

Задля визначення сутності права на свободу пересування проаналізовано зміст Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Зазначено, що відповідно до Основного Закону України людині гарантується забезпечення декількох особистих немайнових прав: свободу пересування; вільний вибір місця проживання; право вільно залишати територію України. З іншого боку, можливість проживати у обраному місці та перетинання кордону України також є пересуванням особи. Зроблено висновок, що право на свободу пересування – це особисте немайнове право фізичної особи, яке забезпечує людині можливість вільно, на власний розсуд, у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом, пересуватись по території України, а також вільно виїхати за її межі і безперешкодно повернутись до України.

Право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та

право вільно залишати територію України значно обмежені для осіб, засуджених до позбавлення волі, однак, в деяких випадках, можуть бути реалізовані засудженою особою.

Пересування засуджених, під час їх знаходження у місцях несвободи, відбувається переважно у межах колонії. Засуджена особа може пересуватися по відділенню або житловій секції гуртожитку, камері, території колонії. У межах колонії пересування ув'язнених може відбутись через переведення у зв'язку із зміною умов їх тримання. Але, іноді, можливе пересування таких осіб й за межами місць несвободи. Пересування осіб, засуджених до позбавлення волі, може відбуватися при їх переведенні з однієї установи виконання покарань до іншої для подальшого відбування покарання у межах території України та при їх передачі для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є, чи то на територію України, чи то за її межі. При переведенні осіб, засуджених до позбавлення волі, можуть бути як змінені, так і не змінені умови їх тримання. Переведення до колонії іншого рівня безпеки залежить від поведінки засудженого і ставлення до праці та навчання.

Зокрема автором зазначено, що у дільниці соціальної реабілітації засуджені, у вільний від роботи час, від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці, а з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням. Після відбуття шести місяців покарання у дільниці у разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії такі засуджені можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, із своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство на території дільниці.

На реалізацію досліджуваного немайнового права засуджених можуть вплинути і певні особливі обставини. Так, у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами як смерть, тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, або стихійне лихо, яке спричинило значну матеріальну шкоду засудженому, його сім'ї, засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, може бути дозволено короточасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб).

Грунтуючись на зазначеному автором зроблено висновок, що законодавець передбачив часткову можливість реалізувати засудженими особами не тільки своє право на свободу пересування, але й на вибір місця

проживання.

Автором проаналізовано сутність зазначеного права засуджених.

Відмічено автором що, особиста безпека є умовою існування фізичної особи, яке передбачає відсутність будь-якого протиправного насильства над людиною. Однак, випадки протиправного насильства є невинятковими у місцях відбування покарань у виді позбавлення волі. Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому випадку посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого. Наголошено на тому, що сутність права засуджених на особисту безпеку не можна зводити лише до можливості звернутися із зазначеною заявою у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю, оскільки право на особисту безпеку фізичних осіб, як і будь-яке інше суб'єктивне юридичне право, має певні правомочності: на власні позитивні дії (правовикористання), на чужі дії (правовиконання), та на правозахист. Можливість звернення засуджених до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю є лише однією з можливостей захисту вказаного суб'єктивного юридичного права (правовикористання). Обов'язок посадової особи установи виконання покарання вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого виступає як реалізація права засудженого на особисту безпеку (правовиконання).

У третьому розділі «Соціальні та культурні немайнові права і свободи осіб, засуджених до позбавлення волі» який містить сім підрозділів автором досліджено проблеми забезпечення права засуджених на медичне обслуговування та охорону здоров'я. Проведено аналіз вітчизняної та зарубіжної практики. Надано пропозиції щодо можливих шляхів вирішення даних проблем на законодавчому рівні.

Автором наголошено, що вирішення проблеми стосовно охорони здоров'я осіб, засуджених до позбавлення волі, зокрема і у частині фінансування надання їм медичної допомоги, має велике теоретичне та практичне значення, зважаючи на те, що вона пов'язана з такими актуальними завданнями як: з'ясування обсягів особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, встановлення тенденцій їх можливого розвитку, удосконалення забезпечення здійснення цих прав, розв'язання проблем, пов'язаних з державним фінансуванням галузі охорони здоров'я.

В процесі дослідження автором встановлено, що заклади охорони здоров'я державних установ, де засуджені відбувають покарання, у кращому випадку укомплектовані фахівцями в галузі медицини та необхідними медичними препаратами лише на половину, що не дає можливості якісно та своєчасно надавати кваліфіковану медичну допомогу засудженим особам. Фінансові кошти та медикаменти надходять несвоєчасно. Відсутні елементарні умови для надання медичної допомоги. Стан медичного забезпечення осіб, які утримуються у місцях позбавлення волі, не відповідає вимогам кримінально-виконавчого законодавства. Не всі заклади охорони здоров'я мають необхідне обладнання, у зв'язку з чим не забезпечується проведення для засуджених регулярних флюорографічних обстежень. Діяльність з медичної практики здійснюється без переоформлення ліцензії та акредитаційного сертифікату. Найбільш проблематичним є питання надання засудженим стоматологічних послуг. Перш за все, такий незадовільний стан закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) порушує конституційні права засуджених. Особливі складнощі у цьому питанні характерні для України, оскільки на даний час система охорони здоров'я країни знаходиться у процесі реформування і зазнає суттєвих змін, що стосується і системи охорони здоров'я державної кримінально-виконавчої служби.

Зазначено, що у світі в основному виділяються три базові моделі фінансування галузі охорони здоров'я: 1. Державна медицина з бюджетною системою фінансування, яка спирається на концепцію Бевериджа (а у пострадянських країнах – система Семашко); 2. Система громадського фонду охорони здоров'я (концепція Бісмарка); 3. Приватно-підприємницька модель фінансування.

В Україні діє бюджетна модель фінансування системи охорони здоров'я. Фінансування здійснюється за рахунок Державного бюджету, місцевих бюджетів, фондів медичного страхування, благодійних фондів та інших джерел, не заборонених законом. Тобто основна частина фінансового забезпечення здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, а кошти, отримані з інших джерел вважаються додатковими фінансовими ресурсами. Основним нормативним документом, що регулює питання надання населенню медичної допомоги є «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ який зазнав значну кількість змін за час незалежності України.

На основі проведеного автором дослідження зроблено висновок, що, хоча, кримінально-виконавче законодавство України в частині забезпечення права засуджених на медичну допомогу та охорону здоров'я не суперечить вимогам міжнародних стандартів, проблеми, здебільшого, виникають на етапі реалізації цих принципів та з фінансуванням забезпечення такої реалізації, зокрема стосовно права осіб, засуджених до

позбавлення волі, на вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу. Зроблено висновок про необхідність, з метою усунення можливості виникнення спірних питань щодо реалізації засудженими до позбавлення волі норм Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», Міністерством юстиції України та Міністерством охорони здоров'я України мають бути внесені зміни до «Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» у частині відображення у ньому норм Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», оскільки основою ефективної реалізації на практиці положень будь-якого нормативного документу є узгодженість його змісту зі змістом інших законодавчих актів. Зокрема це стосується питання відшкодування витрат, пов'язаних з наданням первинної медичної допомоги.

Автором проаналізовано теоретичні та практичні особливості реалізації засудженими права на житло.

Зазначено автором що право на місце проживання є одним з особистих немайнових прав людини. У юридичній науці існує два погляди на термін «місце проживання», які знайшли своє відображення у національному законодавстві: приватно-правовий та публічно-правовий. Відповідно до першого з поглядів розуміння означеного терміну полягає у його визначенні як конкретного будинку, квартири чи приміщення, а відповідно до другого – як певної адміністративно-територіальної одиниці. Перший з поглядів, щодо визначення терміну «місце проживання», закріплено у Цивільному кодексі України, другий – у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». А у статті 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» поряд з поняттям «місце проживання» міститься й поняття «місце перебування», під яким розуміється адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік. З зазначеного, про місце проживання фізичної особи можна говорити тоді, коли особа проживає строком понад шість місяців на рік у певному житловому приміщенні на території конкретної адміністративно-територіальної одиниці. При цьому, вона може проживати у місці проживання постійно, переважно або тимчасово. Якщо фізична особа проживає у приміщенні, придатному для проживання, строком менше шести місяців на рік, то у такому разі необхідно говорити про її місце перебування.

Автором досліджено проблеми забезпечення означеного права засуджених. Проведено аналіз вітчизняної та зарубіжної практики. Проаналізовано освітні системи та принципи фінансування освіти у зарубіжних країнах. Проведено порівняльний аналіз. Надано пропозиції щодо можливих шляхів вирішення даних проблем на законодавчому рівні.

Автором наголошено, що відповідно до ст. 53 Конституції України

кожен має право на освіту. Обов'язковою є повна загальна середня освіта. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Не останню роль у досягненні таких цілей покарання як виправлення та ресоціалізація відіграє отримання засудженим освіти. Але у місцях позбавлення волі виникають певні проблеми реалізації цього конституційного права.

Автором зазначено що ефективного забезпечення освіти населення обумовлює стрімкий розвиток та зміцнення економічних позицій держави. Але якщо забезпечення повної загальної середньої освіти населенню, у цивілізованих країнах, є обов'язком держави, то джерела фінансування освіти, особливо вищої, можуть бути різними, а саме: державним, недержавним та змішаним. Державне фінансування можливе у вигляді: прямого фінансування; додаткових асигнувань за окремими категоріальними програмами або заходами; дотацій чи субвенцій; цільове виділення спеціальних матеріальних ресурсів; надання пільг; надання місця у вищому навчальному закладі за конкурсом; реалізація специфічних програм фінансування навчання; за формулою, що враховує певні кількісні та якісні показники освітньої діяльності того чи іншого навчального закладу.

Відповідно до ст. 8 КВК України «Основні права засуджених», засуджені мають право на забезпечення доступності і безоплатності здобуття повної загальної середньої освіти. Засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ч. 2 ст. 125 КВК України).

Відповідно до чинного законодавства форми навчання визначаються як інституційні або індивідуальні. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про освіту» інституційна форма освіти може бути: очною (денною та вечірньою); заочною; дистанційною; мережевою.

Загальноосвітня та професійно-технічна освіта осіб, засуджених до позбавлення волі, здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту». Особам, засудженим до позбавлення волі, для реалізації свого права на отримання повної загальної середньої та професійної

(професійно-технічної) освіти доступні такі форми інституційного та індивідуального навчання як денна форма (для отримання повної загальної середньої освіти) та навчання на робочому місці (на виробництві).

У разі навчання засуджених не тільки реалізується їх конституційне право на освіту, але й також розширюється світогляд останніх, формуються нові потреби осіб, що може сприяти у подальшому виправленню та успішній ресоціалізації, а також підвищується загальноосвітній і професійний рівень в'язнів, що позитивно впливає на підвищення їх трудової активності. Але освіта засуджених має свою специфіку, що стосується не тільки процесу її фактичної реалізації але й фінансування.

Основною проблемою такого навчання є те, що особа перебуває в ізоляції від суспільства. Найефективнішою формою отримання вищої освіти для осіб, засуджених до позбавлення волі, може стати дистанційна форма, яка, у зв'язку з останніми подіями (ізоляція у зв'язку з пандемією COVID-19), стрімко розвивається. Така ж думка підтверджується більшістю респондентів в ході проведеного опитування. 94 % опитаних респондентів вважають, що отримання засудженими вищої освіти дистанційно, є виправданою, 79 % підтримують думку про те, що отримання засудженими вищої освіти є однією з найефективніших форм ресоціалізації. Проте лише 32 % з опитаних осіб вважає отримання таким чином освіти засудженими технічно можливою. Дистанційна форма освіти передбачає забезпечення мережею Інтернет та необхідною технікою. І, хоча, відповідно до положень КВК України, засуджені мають право на доступ до інтернет ресурсів, на практиці реалізувати таке забезпечення досить складно. В установах відбування покарання, здебільшого, здійснюється підключення лише до офіційного сайту Верховної Ради України та сайту Генеральної прокуратури України.

Автором розглянуто проблеми теорії та практики щодо забезпечення права засуджених на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Автор наголошує на тому, що право будь-якої людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплено Основним Законом України (ст. 50). Відмічено, що у вітчизняній юридичній доктрині, як і у законодавстві, відсутнє загальне визначення та розуміння понять «безпека» та «довкілля». На основі проведеного дослідження зроблено наступні висновки: 1) Безпекою є певний стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, відсутність ризику настання негативних наслідків для соціальних та загальнолюдських благ, що охороняються кримінально-правовим законом; 2) Довкілля – це все те, що оточує особу на роботі, вдома та поза ними, та має створювати для неї безпечні, сприятливі умови проживання, праці, навчання, побуту тощо.

Зазначено автором що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля означає, що кожна людина має право не тільки на безпечне для

життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої шкоди порушенням цього права, але й на вільний доступ до інформації про: стан довкілля; якість харчових продуктів; якість та безпеку предметів побуту тощо. Перебування фізичної особи в установі виконання покарань впливає на можливість реалізації нею окремих прав, які є складовими права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Встановлено, що найбільша кількість випадків порушень досліджуваного права засуджених відбувається під час їх етапування, оскільки відсутні умови нормального транспортування, не додержуються правила харчування, а також – окремого тримання осіб, хворих на туберкульоз, що підтверджується висновками уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та результати опитування.

Зокрема автором зроблено висновок, що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля складається з низки прав, які відбивають його окремі сторони. До таких прав, з урахуванням чинного законодавства, можна віднести: право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення; право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище; право на безпечні для життя продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту); право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо. Засуджені до позбавлені волі обмежені в облаштуванні свого побуту, у виборі місця проживання, роботи, відпочинку, навчання тощо. Однак, відбуваючи покарання у конкретній установі виконання покарань їх довкілля може бути відносно безпечним для життя і здоров'я, при додержанні всіх встановлених законодавцем норм щодо забезпечення цього права.

Автором наголошено, що ім'я людини є найдавнішим способом її індивідуалізації у суспільстві. Ім'я особи має не тільки велике соціальне але й правове значення, оскільки дає людині можливість набувати прав та здійснювати їх, а також – можливість створювати для себе цивільні обов'язки і виконувати їх під своїм ім'ям. Право на ім'я, як особисте немайнове право, знайшло своє відображення у Цивільному кодексі України, ст. 294 якого передбачено, що фізична особа має право на ім'я, де під цим поняттям розуміється: прізвище (родове ім'я), власне ім'я людини (особисте ім'я або онома) та по батькові (патріархальне ім'я). При цьому ст. 294 ЦК України не визначається коло повноважень, які складають зміст та визначають сутність права на ім'я. Аналіз наукових позицій з досліджуваного питання дав змогу виділити основні категорії, які характеризують природу права на ім'я: 1) наявність у особи права мати певне ім'я; 2) можливість користуватися своїм іменем; 3) право особи вимагати від оточуючих звертатися до неї відповідно до цього імені; 4) право змінити ім'я відповідно до встановленого законом порядку.

Визначено автором що право володіння іменем означає можливість

фізичної особи, що передбачена законом, бути носієм відповідного прізвища, імені та по батькові. Таке право, за своєю природою, є особистим немайновим, оскільки належить кожній людині від народження. Однак не слід ставити знак дорівнює між поняттями «право володіння іменем» та «право на присвоєння імені». Останнім наділене чітко окреслене законодавцем коло осіб (як фізичних, так і юридичних, якщо йдеться про присвоєння імені дитині, наприклад, судом). Право використання людиною імені виражається в тому, що фізична особа має право використовувати своє ім'я у всіх сферах суспільних відносин (засвідчувати ним документи, використовувати при вчиненні правочинів та ін.). Реалізуючи своє право на ім'я фізична особа, зокрема і засуджена до позбавлення волі, має право вимагати від інших осіб не розголошувати її ім'я. Вона може анонімно проходити медичний огляд, лікуватися від тих чи інших хвороб, повідомляти правоохоронним органам про вчинений злочин, надавати відомості в ЗМІ тощо. Зокрема, ст. 296 ЦК України передбачено, що ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародуване) лише в разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та в інших випадках, передбачених законом. Гарантією права особи вимагати від оточуючих звертатися до неї згідно з її іменем є те, що законодавець зобов'язує виправити ім'я людини, у разі його неправильного зазначення у офіційних документах чи у ЗМІ. Неправильно оформлений документ підлягає заміні. У разі спотворення імені у ЗМІ, воно має бути виправлене саме у тому ж засобі масової інформації. Право володіння іменем виражається не тільки у можливості присвоєння батьками імені дитини чи в його використанні, але й у можливості особи змінити своє прізвище, ім'я та по батькові. Для засудженої особи остання форма володіння іменем є обмеженою. Хоча, відповідно до чинного законодавства, засуджені особи, у разі одруження, не позбавлені права на вибір прізвища при реєстрації шлюбу, однак, якщо при реєстрації шлюбу дружина або чоловік зберегли дошлюбні прізвища, у подальшому зміна стає неможливою, оскільки, відповідно до статті 295 ЦК України підставами для відмови у зміні імені є: перебування заявника під слідством, судом, адміністративним наглядом; наявність у заявника судимості, яку не погашено або не знято в установленому законом порядку; офіційне звернення правоохоронних органів іноземних держав про оголошення розшуку заявника; подання заявником неправдивих відомостей про себе.

Автором проаналізовано теоретичні та практичні проблеми забезпечення права на працю та вибір роду занять засуджених осіб як одного зі способів ресоціалізації.

Праця є найважливішим аспектом людського життя, підґрунтям її

існування та добробуту. Під правом на вибір роду занять, відповідно до чинного законодавства, слід розуміти те, що фізична особа наділена можливістю вільно на власний розсуд, з урахуванням свого інтересу і мети, а також відповідно до власних здібностей та можливостей обирати та змінювати рід занять, виконувати певну роботу або обіймати певні посади.

Під поняттям «робота» розуміється діяльність, яка спрямована на створення чи переробку певного матеріалізованого об'єкта, а також місце виконання подібної діяльності. Право вільного вибору роду занять гарантується також і свободою укладення трудового договору з роботодавцем. Гарантією вільного вибору роду занять є заборона примусової праці. Під поняттям «примусова праця» необхідно розуміти працю, яку особа не обрала добровільно (за власним бажанням чи розсудом).

Як громадяни України особи, засуджені, не позбавлені права на працю, яке закріплене у ст. 43 Конституції України. Право на свободу у виборі роду занять може бути обмежене, зокрема шляхом заборони особі виконувати певну роботу чи обіймати певні посади у випадках та в порядку, встановлених законом. Також дане право обмежується у місцях позбавлення волі. Засуджені обмежені у виборі виду праці та зобов'язані працювати на роботах, якими їх забезпечує адміністрація установи. Для осіб, засуджених до позбавлення волі, праця переслідує не тільки мету задоволення потреб людини, але й іншу, не менш важливу мету – виправлення та ресоціалізацію засуджених. Відповідно до ч. 3 ст. 6 КВК України основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Тобто праця засуджених до позбавлення волі вважається одним з основних засобів їх виправлення та ресоціалізації. Деякі інші положення КВК України також спрямовані на ресоціалізацію засуджених, на їх духовний ріст, на освіту тощо. Це, зокрема, наявність можливості у засуджених осіб придбати літературу та письмове приладдя, проведення з ними соціально-виховної роботи, можливість отримати загальну середню та професійно-технічну освіту тощо.

Також, одним із видів ресоціалізації засуджених, відповідно до ст. 127 КВК України, є їх участь у самодіяльних організаціях. При цьому законодавцем не визначено прядок та суб'єктів створення таких самодіяльних організацій. Можна припустити, що вони не можуть створюватись самими засудженими для власного ж виправлення. В той же час у ст. 66 КВК України зазначається, що засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, можуть створювати самодіяльні організації засуджених та брати участь в їх роботі. При цьому у виправних

центрах законом забороняється діяльність політичних партій та профспілок (ч. 2 ст. 66 КВК України). Отже розглядувана норма потребує уточнення та доповнення задля усунення суперечностей в законі.

Автором наголошено, що, відповідно до чинного законодавства, кожна особа не тільки має право на листування, телефонні розмови, телеграфну та іншу кореспонденцію, також як і на спілкування в інших формах, що не носять протизаконного характеру, але й на дотримання таємниці своєї кореспонденції.

Автором зазначено, що в деяких випадках право особи на таємницю листування може бути обмежено. Так в реалізації цього права особою в судовому порядку можуть бути встановлені винятки, з метою запобігти вчиненню злочину або задля з'ясування істини в процесі розслідування кримінальної справи, коли іншим способом неможливо отримати необхідну для слідства інформацію.

Ув'язнені особи мають право на листування та інше не заборонене законом спілкування з родичами чи іншими особами. Однак у період відбування покарання певні права і свободи засудженого суттєво обмежуються, зокрема і право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Засудженим особам дозволяється одержувати і відправляти листи і телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості, але при цьому листування між засудженими, які перебувають в місцях позбавлення волі і не є родичами, допускається тільки з дозволу адміністрації колонії. Кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені до відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, підлягає перегляду.

Автором встановлено, що необґрунтовано обмеженим, відповідно до положено КВК України, є право на листування відносно осіб, засуджених до позбавлення волі, які направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили, оскільки у цей період засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами, але не передбачено можливості листування та телефонних розмов протягом цих десяти днів, що порушує право засудженої особи на листування та на спілкування з родиною.

Автором запропоновано внесення відповідних змін до КВК України задля забезпечення права засуджених на листування та спілкування з рідними.

У четвертому розділі «Спеціальні права, свободи та законні інтереси осіб, засуджених до позбавлення волі» який містить чотири підрозділи автором проаналізовано теоретичні та практичні проблеми забезпечення зазначеного права засуджених на належне матеріально-

побутове забезпечення.

Автором наголошено, що право людини на достатній життєвий рівень є одним з найважливіших соціальних прав. Це одне з основних особистих прав людини і громадянина, яке означає можливість забезпечення гідного існування особи. Держава зобов'язана створити для людини належні умови для реалізації її конституційного права на достатній життєвий рівень, хоча б забезпечивши можливість отримувати фінансування у розмірі прожиткового мінімуму, який має бути адекватним, тобто дійсно забезпечувати людину необхідним.

Зазначено, що відповідно до п. 1 ст. 8 КВК України засуджені особи мають право на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим кодексом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Ця норма корелюється з положеннями Основного Закону України, в якому закріплено право кожної людини на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України). Матеріально-побутове забезпечення ув'язнених входить до змісту режиму відбування покарань, та виконує дві основні функції: соціально-економічну та виховну. Соціально-економічна функція виражається в тому, що належно організований побут, житлові умови стимулює активність засуджених та сприяє продуктивності їх праці. Виховна функція відповідного матеріально-побутового забезпечення ув'язнених полягає в тому, що належні умови проживання, належне харчування та побутово-комунальне забезпечення засуджених осіб впливає не тільки на їх нормальний фізичний стан, але й на їх моральне та естетичне виховання.

Автором наголошено, що адміністрація установи виконання покарань повинна забезпечувати засудженим належне матеріально-побутове забезпечення відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України та в рамках державного фінансування витрат на таке забезпечення, а також – контролювати процес такого забезпечення та створювати для цього необхідні умови.

Автором досліджено проблеми забезпечення права засуджених на звернення з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань. Проаналізовано проблеми теорії та практики.

Зазначено, що під «зверненням» розуміється викладення особою в письмовій або усній формі заяви, пропозиції (зауваження) або скарги. Звернення повинні розглядатись і вирішуватись у місячний термін з дня їх

надходження.

Наголошено автором що право на звернення осіб, засуджених до позбавлення волі, є взаємопов'язаним з загальними конституційними правами людини та громадянина, які належать будь-якій особі та закріплюються Конституцією України. Визначено порядок та суб'єктів такого звернення.

Автором проаналізовано проблеми теорії та практики щодо забезпечення означеного права засуджених на отримання передач.

Зазначено, що відповідно до ст. 8 КВК України засуджені особи мають право отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім тих речей, які засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів). Безпосередньо порядок отримання передач визначається ст. 112 КВК України та розділом XII Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань «Порядок одержання засудженими посилок (передач) і бандеролей».

Автором проаналізовано положення КВК України, Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Закону України «Про лікарські засоби», Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» (щодо проблем передачі засудженим лікарських засобів, виробів медичного призначення та засобів реабілітації). Автором запропоновано відповідні зміни до чинного законодавства.

Автором розкрито зміст зазначеного права засуджених на побачення.

Зазначено автором що при засудженні осіб до позбавлення волі їх право на підтримання зв'язків із членами сім'ї та родичами обмежується. Обмеження відбувається на підставі норм права та може відбутись внаслідок їх застосування. Задля забезпечення права засудженого на спілкування з родиною законодавець передбачив право таких осіб на побачення. Підтримання зв'язків між засудженими до позбавлення волі та членами їх сімей, родичами відповідно до положень КВК України може відбуватись шляхом безпосереднього (прямого) спілкування, телефонної розмови, одержання і відправлення листів і телеграм, за допомогою мережі Інтернет. Безпосереднє (пряме) спілкування здійснюється засудженими при побаченні, короткочасному виїзді за межі виправних і виховних колоній, проживанні із своїми сім'ями у випадках, передбачених КВК України. При цьому на тривалість побачень впливає пропускна можливість приміщень, в яких вони проводяться, але вирішувати цю проблему, на наш погляд, необхідно іншим шляхом, а не через обмеження прав засуджених відомчим актом, який суперечить закону.

Автором встановлено, що, хоча, КВК України гарантує особам,

засудженим до позбавлення волі, право на побачення з членами своєї сім'ї та родичами, але механізм його реалізації у ньому чітко не прописаний. Не зроблено це й у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Залежно від поведінки засуджених до позбавлення волі загальні нормативні обмеження їх права на підтримання зв'язків з членами своєї родини та родичами можуть бути дещо збільшені внаслідок застосування заходів заохочення або зменшені внаслідок застосування заходів стягнення. Зроблено автором відповідні пропозиції щодо вдосконалення положень КВК України.

У висновках, дисертант надає свої пропозиції, які, як вже підкреслювалось, обґрунтовані і безпосередньо витікають із змісту роботи. В цілому, слід підтримати основні положення дисертації, що виносяться на захист.

Як позитивну рису слід відзначити ту обставину, що висновки після кожного із розділів роботи сформульовані автором досить чітко та відображають головні положення дослідження.

Загалом можна зробити висновок, що структура дисертації О.О.Просова повністю відповідає логіці наукового пошуку та дозволила авторові послідовно зупинитися на основних проблемних питаннях.

Викладені у вступі та розділах основної частини дисертації положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, перспективними для наукового дослідження.

Автореферат відображає основний зміст дисертації.

Текст дисертації викладено логічно, зрозумілою мовою.

У той же час, слід визначити низку зауважень щодо даного дисертаційного дослідження, які можуть стати предметом для наукової дискусії під час захисту.

Зокрема:

1. У двох пунктах наукової новизни (підрозділ «вперше») фраза починається з таких термінів як «задля» та «обґрунтовано», що вряд чи можна вважати вдалим, оскільки у пунктах наукової новизни повинні відображатися результати саме дослідження та аналізу, тоді як останні є лише шляхом до досягнення нових наукових результатів.

2. Автором в роботі визначено об'єкт злочину. При цьому робота тільки б виграла, якщо б автор висвітлив інші наукові концепції стосовно об'єкта злочину та надав кримінологічні характеристики забезпечення немайнових прав засуджених до позбавлення волі.

3. У підрозділі 1.4 «Окремі проблеми забезпечення особистих немайнових прав засуджених» проведено аналіз проблем, які виникають у процесі реалізації прав осіб, засуджених до позбавлення волі. Автором

проаналізовано проблеми етапування засуджених до місця відбування покарання, наголошено на порушенні прав вказаних осіб у зв'язку з відсутністю відповідних умов транспортування, спеціальні вагони не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, не дотримуються норми харчування, етапування засуджених осіб, хворих на туберкульоз, здійснюється разом з іншими засудженими. У процесі етапування осіб, засуджених до позбавлення волі, порушуються такі їх немайнові права як: право на особисту безпеку; право на гуманне ставлення та повагу до їх гідності; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на належне матеріально-побутове забезпечення. На нашу думку, це положення потребує додаткової аргументації під час захисту, оскільки чіткі роз'яснення у авторефераті відсутні.

4. У підрозділі 3.1 «Право осіб, засуджених до позбавлення волі, на медичне обслуговування та охорону здоров'я» автором досліджено проблеми забезпечення права засуджених на медичне обслуговування та охорону здоров'я, проведено аналіз вітчизняної та зарубіжної практики. Під час публічного захисту хотілось би почути пропозиції автора щодо можливих шляхів вирішення даних проблем на законодавчому рівні.

5. Автор відображає вирішення завдання щодо дослідження зарубіжного досвіду в аспекті кримінологічної діяльності забезпечення немайнових прав засуджених до позбавлення волі. Тому під час публічного захисту дисертанту слід зупинитися на додатковому висвітленні зарубіжного досвіду з досліджуваної проблематики.

6. Автор у своїй роботі справедливо значну увагу приділяє понятійному апарату. Зокрема вдосконалення кримінального законодавства України. Проте було б доцільним більш конкретно звернути до питання правильності та співвідношення понятійного апарату, який використовується на відомчому рівні, у правозастосовчій діяльності. Наскільки є доцільним використання цього поняття саме в такому значенні.

Викладені зауваження і побажання головним чином обумовлені складністю теми дисертаційного дослідження. Зауваження не зачіпають концептуальних положень дисертації, не спростовують основних висновків дисертанта і не суперечать раніше зробленій позитивній оцінці дослідження.

Основні положення дисертації опубліковані в друкованих роботах автора. Автореферат дисертації відображає зміст дисертаційного дослідження.

Як дисертацію, так і її автореферат, оформлено відповідно до вимог, які встановлені МОН України.

Дисертація **Просова Олександра Олександровича** **Фоменко «КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ»** подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю **12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право** є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права.

Виходячи з викладеного, на основі вивчення дисертації та наукових праць, опублікованих по темі дисертації, слід зробити висновок, що рецензована дисертація відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор заслуговує на основі публічного захисту на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю **12.00.08 – кримінальне право та криминологія, кримінально виконавче право.**

Офіційний опонент:

**Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
начальник департаменту контролю та аудиту
ПАТ «Київ-Дніпровське міжгалузеве підприємство
Промислового залізничного транспорту»**

І.М. Копотун

